

SURXONDARYO VILOYATIDAGI O‘SIMLIK BILAN BOG‘LIQ JOY NOMLARI

Jurayev Erali Xoliyar o‘g‘li

Termiz shahridagi Prezident maktabi geografiya fani o‘qituvchisi

eralijurayev0615@gmail.com

ANNOTATSIYA: Ushbu tezisda Surxondaryo viloyatidagi kelib chiqishiga ko‘ra o‘simliklar bilan bog‘liq joy nomlari haqida batafsil ma‘lumot berilgan. Unda biz Surxondaryo viloyatining joy nomlari xususiyatlari, shakllanishi, hozirgi holati haqida ma‘lumotlarni bilib olishimiz mumkin. Viloyatda ko‘plab joy nomlari o‘simlik bilan bevosita bog‘liq ekaniga guvoh bo‘lasiz.

Kalit so‘zlar: o‘simlik, daraxt, tuman, joy, qishloq, nom, qo‘shimcha.

KIRISH: Viloyatimiz tabiati boy, turli-tuman o‘simliklar, giyohlar o‘sadigan buyuk muqaddas vohadir. Shu sababli Surxon vohasida Andizli, Boytut, Bog‘chorbog‘, Gujumli, Chim, Chorbog‘ kabi nomlarda aks etgan. O‘simliklarga bog‘liq holda paydo bo‘lgan joy nomlari fitotoponim ham deyiladi, mamlakatimizda, shu jumladan Surxondaryo viloyatida ham, boshqa mamlakatlarda ham bunday nomlar ko‘p uchraydi.

O‘simliklar bilan bog‘liq nomlar ba‘zan aniq miqdorini bildiradi. O‘rikzor, Bodomzor, Chilonzor, Terakzor, Qatortol nomlari o‘sha joylarda shu tur o‘simliklarning ko‘p tarqalganligini bildirsa, Yakkatut, Qo‘shchinor, Qo‘shkut kabi nomlar bu tur o‘simliklar kamligini bildiradi. Yong‘oq, Ko‘kterak, Archaqishloq kabi nomlarda noaniqlik bor. Shu joyda yong‘oq bittami yoki ko‘pmi, aniq emas.

Surxondaryo viloyati fitotoponimlarini daraxt yoki o‘simliklarning turiga ko‘ra quyidagi guruhlarga bo‘lib o‘rganish mumkin:

1. O‘simlik nomlari bilan atalgan turarjoy nomlari: Qorayantoq (Jarqo‘rg‘on. t.), Andizli (Boysun va Sherobod t.), Pudinali (Boysun t.), Sholikor (Muzrabot t.), Qizilqiyoy (Jarqo‘rg‘on. t.), Gulzor (Angor t.) Cho‘kirli (Qumqo‘rg‘on t.), kabi.

2. Daraxt nomlari bilan atalgan turarjoy nomlari: bu kabi joy nomlarini tarkibida qayrag‘och, chinor, tol, terak kabi daraxt turini belgilovchi qo‘shimchalar ko‘rsatiladi. Jumladan, A.Mevasiz yoki manzarali daraxt nomlari bilan atalgan turarjoy nomlari: -qayrag‘och so‘zi bilan: Qo‘shqayrag‘och, (Sariosiyo. t.), -tol so‘zi bilan : Beshtol (Boysun. t.), Yakkatol (Boysun t.), Majnuntol (Uzun t.),

-chinor so‘zi bilan :Chinor (Sariosiyo t.) Chinor (Qiziriq t.), Mingchinor (Oltinsoy t.),

-terak so‘zi bilan : Yakka terak (Qiziriq t.), Terak (Uzun t.),

B. Mevali daraxt nomlari bilan atalgan turarjoy nomlari:

O‘z navbatida mevali daraxt nomlarini meva turiga qarab ham guruhlarga ajratish mumkin. Masalan,

-jiyda so‘zi: Jiydali (Denov t., Qumqo‘rg‘on t.), Chilonzor (Boysun t.), kabilar.

-tut so‘zi: Qoratut (Sherobod t.), Yakkatut (Boysun va Oltinsoy t.), Tutak (Sariosiyo t.) Shotut (Uzun t.) singarilar.

-pista soʻzi: Pistomozor (Shoʻrchi t.), Qulpista (Sariosiyo t.)

-anor soʻzi: Anorbuloq (Boysun t.)

-olma soʻzi: Sebzor (Denov t.), Qizil olma (Muzrabot t.), Olmazor (Sariosiyo va Oltinsoy t.), Qizilolma (Sherobod t.),

-uzum soʻzi: Uzumzor (Oltinsoy t.),

-bodom soʻzi: Debodom (Sariosiyo t.) singarilar.

Surxondaryo viloyati fitotoponimlarini tahlil qilganda mazkur hududda –li, lik, –zor qoʻshimchalari orqali shakllangan toponimlarni koʻrish mumkin. Grammatik jihatdan –li, lik, –zor qoʻshimchalari orqali shakllangan joy nomlari ham oʻsimlik turining maʼlum oʻsimlik turining miqdorini bildiradi. Masalan, Tutak, Jiydali, Olmazor, Uzumzor, Tolli kabi. Oʻsimliklar bilan bogʻliq joy nomlari mikrotoponimlarda yaʼni, kichik hududlar nomlarida koʻp uchraydi. Viloyatdagi Chilonzor, Jiydali, Bodomzor, Olchazor, Olchabuloq, Tolli, Ettiterak shular jumlasidandir.

Dibodom—Sariosiyo tumanidagi qishloq Xufar qishloq fuqarolar yigʻiniga qaraydi. Joy nomi fors tilidan olingan boʻlib, deh+i+bodom yaʼni, bodom oʻsadigan qishloq maʼnosida boʻlib, shu joyda bodom daraxtining koʻpligiga ishoradir.

Jinjak—Jarqoʻrgʻon tumanidagi qishloq nomi. Katta Jinjak va Kichik Jinjak tarzida ikkiga boʻlingan. Jinjak—dukkakli, mayda tikanli, koʻp yillik choʻl oʻsimligi boʻlib, mazkur oʻsimlik koʻp uchraydigan joyda bunyod etilgan qishloq shunday nomlangan.

Ispandi—Sherobod tumani Qulluqsho qishlogʻidagi joy nomi. Ispan—isiriq oʻsimligining mahalliy nomi.

Luqluq—Boysun tumanidagi joy nomi. Aslida Luxlik boʻlishi kerak. Lux (qoʻgʻa).-luq -liq qoʻshimchasining varianti Lux oʻsimligi oʻsgan joy deganidir.

Marmin—Oltinsoy tumanidagi qishloq nomi. Qadimiy eroniy tillarga mansub boʻlib, mar+min soʻgʻdcha mar<margʻqoʻt, oʻtloq, yaylov deganidir. Yagʻnob tilida margʻ-oʻt, chorva ozuqasi. Forscha margʻ—oʻt, alaf; oʻtzor, yaylov.

Pidana—Boysun tumanidagi joy nomi. Turkiy-pidana «yalpiz», forscha pex-«keg, katta» va Dana—«ombor, istehkom» maʼnosidadir. Pudinali— Boysun tumanida joylashgan qishloq nomi. Surxondaryo viloyatlarining bir qancha joylarida yalpiz pidana (forscha talaffuzda pudina) deyiladi.

Tolli—Shoʻrchi tumanidagi turkiy—tol-daraxt «tol bor joy» deganidir.

Yakkatol—Boysun tumanidagi qishloq (Qoʻrgʻoncha)nomi. Bittayu bitta tol daraxti koʻkargan joy.

Qoratut—Sherobod tumanidagi qishloq nomi. Qora—tut mevasining rangi. Bunday mevali tutni xalq shotut ham deydi. Soʻgʻd tilida shov (tut)—qora. Oqtut—qoratut mevasining rangiga koʻra farqlanadigan bir xil daraxt, qoratutning mevasi kamroq boʻladi. Tut daraxtining turi nomi (qoratut) joy, qishloq nomlariga aylangan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ahmadaliyev Y.I. Toponimika va geografik terminshunoslik. – Farg‘ona, 2018
2. Суперанская А.В. Что такое топонимика? М.: Наука, 1984.
3. Do‘simov Z., Egamov X. Joy nomlarining qisqacha izohli lug‘ati. – Toshkent: O‘qituvchi, 1977.
4. Hasanov H.H. Geografik nomlar imlosi. –Toshkent: Fan, 1962.
5. Hakimov Q. Toponimika darslik. –T.: Mumtoz so‘z, 2016. 386-b.
6. Jurayev E.X. Names of geographical places related to professions in Surkhandarya region. Golden Brain, 1(2), 187-192. 2023. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7555851> .
7. Jurayev E.X. Is learning place names into groups the most important task. Scholar, 1(1), 22-28. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7548612> .
8. Jurayev Erali, & Muzropov Sherzod. (2022). QUMQO‘RG‘ON QUMDAN QILINGAN QO‘RG‘ONMI?. RESEARCH AND EDUCATION, 1(2), 198–204. <https://zenodo.org/record/6595279#.YpZCIB4Sw0M> .
9. Mirakmalov M.T. Geografiyada toponimika. – T.: 2008. -80-b.
10. Nafasov T. Surxondaryo toponimiyasi. TerDU xabarlari, 2009.